

היו מוכרחים להיות פתוחים במשך כל היום ורק בשבתות ובמועדי ישראל היו נסגרים. בבבנקים נמצאו תמיד פקידים נוצרים, שנשלחו מטעם השררה לפקח על שמירת החוקים של עסק ההלוואה.

מכיון שהבאנקים פסקו להיות ענין של רווחים, התחילו גם להראות בהם גרעונות ובמשך המאה השמונה עשרה הלכו הגרעונות וגדלו. בכל זאת המשיכו הבאנקים את קיומם עד לסוף ימי הריפובליקה, וכעשר שנים לאחר מכן. הם נסגרו בשנת 1806 על פי פקודה של נאפוליון, והקהילה שנהנתה בתקופה זו משוויון פוליטי מלא, עשתה מעשה פאטריוטי ומסרה את כל ההון, שנשאר אחר חיסול הבאנקים, לצרכי צדקה של עיריית ויניציאה. כך נתחסל יחד עם הריפובליקה ועם הגיטו גם המוסד ששימש בסיס חוקי לקיומו של הגיטו.

כשמוסד זה, שהיה בתחילה מוסד מסחרי טהור, נעשה מעין מוסד לפילאנטרופיה, היו נאלצים היהודים האשכנזים והאיטלקים, שהתרבו במשך הזמן, לחפש להם מקורות פרנסה חדשים. המלחמה מסביב לזה היתה קשה מאוד ונגמרה בכעין פשרה בין היהודים ותושבי ויניציאה. יהודי ויניציאה שאפו להיתר גמור להתעסק במסחר; סוחר ויניציאה מצדם שאפו להרחיק את היהודים לגמרי מכל התחרות. הפשרה היתה שהותר ליהודים המסחר בבגדים משומשים. פשרה זו היתה תוצאה של מלחמה קשה, אשר לכסף היהודי היה בו תפקיד מכריע. המלחמה התחילה ממש עם ייסוד הגיטו וכבר אז הרשתה השררה לפתוח על יד גשר ריאלטו מספר מוגבל של חנויות יהודיות למכירת בגדים משומשים. אחר כך נתקבל היתר על מספר נוסף של חנויות וכך הלך המסחר הפנימי של היהודים האשכנזים והתרבה. מובן, שהיו מעקפים את החוק ומסווה של בגדים משומשים היו נמכרים בגיטו כל מיני אריגים יקרים, כלי כסף וזהב, ואף חפצי אמנות לרוב. מנהג היה אצל אצילי ויניציאה לסדר את קניותיהם בגיטו ובאמת היו משיגים שם את הסחורות היקרות ביותר, שלא נמצאו בויניציאה העיר. כאמור, היו הסוחרים הנוצרים מוחים בלי הרף נגד מצב זה, אבל לא תועלת, והיו זמנים שאיש לא השגיח באיסור המסחר הפנימי הקיים ביחס ליהודים.

תמונה כלכלית אחרת לגמרי מתגלית לנו אצל היהודים הליוואנטיניים ואחר כך אצל שכניהם בגיטו "הישן" (החדש למעשה). האנוסים שחזרו בויניציאה ליהדותם, עליהם הוטל התפקיד של מסחר סיטוני בינלאומי, וכל מסחר קטן היה אסור עליהם. עם התקדם תקופת הריניסאנס היו כבר אצילי ויניציאה, שעשירותם אשר באה להם מאבותיהם נרכשה על ידי מסחר ימי, מתביישים במסחר זה. המסחר עבר, איפוא, כולו לידי היהודים הליוואנטיניים והפורטוגזים. מחפידם היה לדאוג ליבוא הסחורות הקולוניאליות וכן למסחר הטראנזיט שעבר דרך ויניציאה מן המזרח אל המערב. ואמנם יצרו יהודים אלה רשת מסחרית מסועפת מאוד, אשר קצה האחד היו ארצות המזרח וקצה השני—פולין, הולאנד ואף אנגליה. יהודי ויניציאה היו באים גם לליפסיה אל היריד המפורסם.

בימי הירידה הכלכלית במחצית השנייה של המאה הי"ז והמאה הי"ח, היו הסוחרים היהודים היחידים שנשאו ברמה את דגל מסחר הבינלאומי המהולל של ויניציאה. ר' אהרן עוזיאל, למשל, היה בשנת 1686 בעל ארבע ספינות סוחר ששטן תחת דגל ויניציאה; לאברהם פראנקו היה צי מסחרי של שש ספינות. יצחק דלמאנו (Dellamano) היה שולח את ספינותיו לצפון אפריקה ואף סידר הסכם מסחרי בין צפון אפריקה וויניציאה, בשעה שמסחרו של אהרן עוזיאל התפשט מזרחה, לקורפו, זאנטי וקושטא. במאה הי"ח הגיעו לעשירות וחשיבות גדולה במסחר הויניציאני בני משפחת טריויש, שסחרו אף עם אמריקה. הם קיבלו מנאפוליון את התואר בארון בעד זכויותיהם בשטח המסחר הויניציאני. בסוף ימי הריפובליקה העסיקו הסוחרים היהודים בקביעות 4000 פועלים נוצרים, שיחד עם משפחותיהם היוו 15% של האוכלוסיה בעיר.

הענף שלא התפתח בין יהודי ויניציאה העיר היתה המלאכה והתעשייה. איסור מלאכה ליהודים היה קיים זה מאות בשנים ורק במקרים יוצאים מן הכלל הורשה הדבר. ידוע לנו, למשל, על היתר מצד השררה במאה הט"ו ליסוד חברה תעשייתית מעורבת, יהודית-נוצרית, לשם ניצול אמצאות של טכנאי יהודי. כן עסקו היהודים אז בתעשייה הכימית. בערי המדינה שעל היבשת האיטלקית היתה החרושת מפותחת אצל היהודים הרבה יותר מאשר בעיר הבירה. השטח היחיד בתעשייה, שהיה מפותח ביותר בין יהודי ויניציאה, היתה מלאכת הדפוס. על תולדות הדפוס העברי והתפקיד התרבותי שמילא, ידובר להלן בפרק מיוחד. כאן ברצוננו לציין את העובדה, שאנשים רבים מאוד, סדרים, מגיהים, כורכים וכדומה, התפרנסו מן הדפוס. ובהתחשב עם רציפותו היחסית של הדפוס העברי בויניציאה וממדיו הרחבים שלהניח בוודאות רבה, שמספר רב מאנשי הקהילה מצא את פרנסתו במקצוע זה.

עוד ענף מסחרי היה בויניציאה, שהיה כמעט כולו בידי היהודים, וזה היה המסחר באבנים טובות. הדרישה לאבני-חפץ היתה תמיד גדולה בשוק הויניציאני ונסיכי איטליה ואציליה, ולא רק בויניציאה אלא בחצי האי כולו, ידעו, שאבנים יקרות באמת אפשר להשיג רק אצל היהודים בויניציאה. סוחר גדול באבנים יקרות היה בחצי הראשון של המאה השש עשרה ר' יעקב, בן הבאנקאי המפורסם ר' אשר משולם, וגם במאות המאוחרות ידועים שמות של סוחרים יהודים גדולים בענף זה.

מרבנים למדי היו גם הרופאים היהודים בויניציאה. השררה הרשתה תמיד למספר מסוים של יהודים ללמוד בפאקולטה המפורסמת לרפואה שבאוניברסיטה בפאדובה (אוניברסיטה זו היתה האוניברסיטה הרשמית של מדינת ויניציאה), ובעצם ימי שריפת התלמוד בויניציאה בשנת 1553 (שעליה עוד יסופר באחד הפרקים הבאים) קבעה השררה סטיפנדיה לסטודנט יהודי מויניציאה שלמד רפואה בפאדובה. לרופאים היה תמיד מעמד מכובד בעיר וגם הדוגמים היו משתמשים בשירותם. להם היו גם זכויות יתר: הם היו פטורים מחבישת הכובע

היהודי (בתחילה היה זה כובע צהוב ומסוף המאה הט"ו כובע אדום) ומשיבה בגיטו. פעם גם נתמנה יהודי למשרת רופא עירוני רשמי בעיר. הרופאים היהודים היו אנשים מלומדים, לא רק בשטח הרפואה אלא גם בפילוסופיה. פעולתם לטובת האוכלוסיה, בעיקר בשעת מגפות הדבר הגדולות, היתה חשובה וזכתה להכרה גם מצד הנוצרים.

כזה היה הבנין הסוציאלי והכלכלי המגוון של הגיטו ובהיותו מתאים לרב-גוניותו העדתית, נתן את אותותיו בסדרי הקהילה, או יותר נכון בסדרי שלוש הקהילות שהיו קיימות בתוך הגיטו.

ז. הקהילה ומוסדותיה

בתחילה היו קיימות בויניציאה שלוש קהילות: האשכנזית בתוך הגיטו, הליוואנטינית מחוץ לגיטו והפורטוגיזית, שאנשיה החלו רק אז, כעשר שנים אחר יצירת הגיטו האשכנזי, להתיישב בויניציאה. הקהילה רבת האוכלוסין ביותר היתה האשכנזית, הקהילה העשירה ביותר היתה הפורטוגיזית והקהילה הליוואנטינית הצטיינה במספר הרב של גדולי התורה בתוכה.

חשיבות מיוחדת היתה לקהילה הפורטוגיזית, שנקראה "קהל קדוש תלמוד תורה". היא היתה הקהילה העיקרית בעולם האנוסים וכשנוסדה קהילת הפורטוגיזים באמשטרדאם, קיבלה את תקנות אחותה הויניציאנית כדוגמה לארגון עצמה. מן הקהילה הפורטוגיזית בויניציאה יצא גם אחד מגדולי הרבנים של קהילת האנוסים באמשטרדאם (ר' שאול מורטארה). גם בתוך הגיטו הויניציאני זכתה קהילה זו לחשיבות רבה, בשל התרבות הכללית הגבוהה של חבריה, בשל עשירותה המופלגת ובשל קשריה המיוחדים עם העולם הגדול באירופה. שפתה הרשמית היתה, כמובן, השפה הפורטוגיזית, ועד אמצע המאה הי"ח היתה שפה זו שולטת בגיטו כמו השפה האיטלקית. השימוש בלשון האידית נעלם במשך המחצית השניה למאה השש עשרה וההגירה מפולין ומאוקראינה בשנות ת"ח-ת"ט לא הצליחה להחיותה.

העובדה, כי בשנת 1541 הוכנסו גם הליוואנטינים לתוך הגיטו והמהגרים הפורטוגיזים החדשים הושבו גם הם בתוכו, גרמה מצד אחד לנטייה בחוגי הממשלה לבטל את ההבדלים בין שלוש הקבוצות היהודיות ומצד שני יצרה בסיס לאיחוד בין הקהילות. מובן, שהאיחוד היה נחוץ בראש וראשונה בשטח הייצוג כלפי חוץ. נוסד איפוא ועד מאוחד, בעל שלטון פנימי חזק — ה"ועד קטן". ועד זה היה מורכב בתחילה משבעה חברים, 3 אשכנזים, 3 פורטוגיזים וליוואנטיני אחד. בשנת 1645 הוגדל מספר חבריו לעשרה והיו בו 4 אשכנזים, 4 פורטוגיזים ושני ליוואנטינים. רק במאה השמונה עשרה, כשהקהילה גדלה ומספר אוכלוסיה ירד פלאים וביותר — מספר משלמי המסים בתוכה, הוקטן גם מספר חברי הועד הקטן והועמד על חמשה. לועד הקטן היה, כאמור, שלטון רב בעניני הקהילה. לא שהיה לו הכוח החוקי לגביית המסים בלבד, אלא היה לו גם כוח שיפוט בענינים אזרחיים בין יהודים ליהודים והכוח להטיל

חרם על כל אחד מיושבי הגיטו. אמנם, זכות זו הוגבלה ולשם הטלת החרם היה נחוץ לקבל את הסכמת האפסריארך, היינו הארכיהגמון של ויניציאה. היה זמן שהועד הקטן בוויניציאה יצג גם את יהודי ערי היבשת בפני השררה וביניהן היו קהילות חשובות ביותר, כגון פאדובה או וירונה, למשל. כוחו של הועד הקטן עוד עלה לרגל העדר משרת רבנות בצורה שאנו רגילים אליה כיום בכל העולם או בארצות אירופה המזרחית מאז ומתמיד (על ארגון הרבנות בוויניציאה ידובר בפרק הבא).

שיטת הבחירות לשלטון הקהילה היתה קשורה בצנזוס של מסים. הרשות לבחור את חברי הועד הקטן היתה רק לראשי משפחה ששלמו יותר משנים עשר דוקאטים מסים לשנה והם היו את המוסד הנקרא „קהל גדול“. בדרך כלל זכו להשתתפות במוסד זה כששית מן הגברים המבוגרים של הקהילה. שיטה בלתי דימוקראטית זו הביאה ברבות הימים לידי כך, שמספר קטן מאוד של אנשים שלט בקהילה ובחר מקרבו את הועד הקטן. בשנת 1603 היו בקהילה 271 משלמי מסים, אבל לרגל ירידת המסחר, הגירת הרבה יהודים והופעות שליליות אחרות, היו בשנת 1700 רק ששים משלמי מסים, ובשנת 1737—רק 15, וחמשה עשר אנשים אלה קבעו את גורל הקהילה, שעוד היה בה מספר של קרוב לאלפים איש, עד אותו הזמן, בערך (1726), היתה כל אחת משלוש הקהילות גובה את המסים לחוד ורק אז עברו לשיטת גבייה משותפת, וודאי לרגל מיעוט משלמי המסים. למרות שהשלטון בקהילה נמצא בידי קומץ קטן של אריסטוקראטים נוצרה שיטת הטלת מסים אשר מנעה, בגדר האפשרות, עוולות מיוחדות בשטח זה.

אחת הסיבות העיקריות של ירידת מספר משלמי המסים היתה בריחת המשפחות הפורטוגזיות העשירות לליוורנו, האמבורג אמשטרדאם ולונדון. ערים אלו נעשו מרכזי המסחר העולמי, בשעה שכוכבה של ויניציאה ירד כבר מאוד מאוד, ובתוכן התקיימו קהילות פורטוגזיות מזהירות. הועד הקטן ניסה להלחם נגד הבריחה מויניציאה באמצעים שונים, אבל ללא הצלחה. מצבה הכספי של הקהילה הלך, איפוא, וירד יותר ויותר, כי למרות התמעטות העשירים לא הקטינה השררה את נטל המסים שרביץ על הגיטו. להיפך, היא עוד הגדילה אותו לרגל הצורך הרב באמצעים להנהלת המלחמות התכופות נגד הטורקים. כן נשאר בתקפו הסכום ששולם לבעלים הנוצרים של בתי הגיטו באופן קולקטיבי, אף שהרבה בתים היו בלתי מיושבים במאה השמונה עשרה. כך הלכה הקהילה ו שקעה בחובות עד שהגיעה בשנת 1722 למצב קריטי באמת. היה זמן שהגרעון בקופת הקהילה הגיע למיליון דוקאטים. אז התחילה הממשלה מתעניינת במצב ואף קבעה ועדה מיוחדת לשם הבראתו, אבל הועדה לא הועילה הרבה, ובשנת 1759 הוציא אחד מחבריה את פסק דינו, שאין עוד כל אפשרות לרפא את עניני הכספים של הקהילה. הדבר הגיע לידי כך, שקהילת ויניציאה הגאה פנתה בבקשת עזרה אל אחיותיה בלונדון ובאמשטרדאם ואף שלחה שם

בתור שליח לשם כך את אחד מגדולי רבניה האחרונים, המשורר ר' יעקב סראוואל (Saraval). קהילת לונדון נתנה אז לויניציאה הלוואה, שלא שולמה בחזרה עד היום. בשנת 1735 אף הפסיקה הקהילה את תשלומיה והממשלה עזרה לה להגיע לידי פשרה ידועה עם נושיה. למרות כל המאמצים לא נרפאה עוד קהילת הגיטו במובן הכספי, עד רדתה של הריפובליקה וחסול הגיטו.

המצב הכספי הקשה שתואר לעיל, התהווה בסוף המאה השבע עשרה והעיק על הקהילה במשך כל המאה השמונה עשרה. אולם כמעט במשך כל המאה הייזו היתה קהילת ויניציאה אחת העשירות בעולם ועשתה מעשי צדקה לטובת העולם היהודי כולו, אשר רשמו את שמה לנצח בין קהילות ישראל. במובן ידוע יש לדמות את פעולתה של קהילת ויניציאה לפעולת העזרה אשר היהדות האמריקאנית מושיטה כיום לכל עם ישראל, אבל העבודה של קהילת ויניציאה נעשתה בתנאים הרבה יותר קשים. היצירה הגדולה ביותר של קהילת ויניציאה, וזו היתה יצירתה של הקהילה הפורטוגיזית, היתה חברת פדיון שבויים. דרכי התחבורה בים היו לא בטוחות ויהודים היו נשבים למאות בידי שודדי ים ונמכרים לעבדים. חברת פדיון שבויים בויניציאה לקחה על עצמה את התפקיד של פדיון שבויים אומללים אלה. הדבר עלה בסכומים עצומים ולשם זה קיבלה אמנם ויניציאה עזרה גם מקהילות אחרות (בהאמבורג, למשל, נוסדה חברה מיוחדת לשם תמיכה בחברת פדיון שבויים בויניציאה). ונוסף לתרומות חבריה הטילה גם מכס על הסחורות שיצאו אל המזרח מנמל ויניציאה על ידי משלחים יהודים ומכס זה הכניס סכומים גדולים למען השבויים. גם האשכנזים בקהילת ויניציאה תמכו בפעולת חברת פדיון שבויים, אבל הנהלת החברה היתה בידי הפורטוגיזים. בכל העולם היהודי נתפרסמו ראשי חברה זו, Parnassim dos Cautivos, והם עזרו ופדו שבויים בלא להתחשב בעדה או בארץ שממנה בא השבוי האומלל. מרכז השבויים היה באי מלטה, שה"אבירים" ששלטו בו עסקו בעיקר במלאכת שודדי הים. באי זה החזיקה חברת פדיון שבויים הויניציאנית בא כוח תמידי, נוצרי, שהיה כרגיל אחד הסוחרים הגדולים וכבא כוח החברה היהודית היה בעל התואר "קונסול". הוא תווך בין שודדי הים ובין החברה בויניציאה ועל ידו נעשתה כל פעולת הפדיון. החברה דאגה גם למאכל כשר ולצרכי הדת של השבויים שנמצאו במאלטה עד בוא יום שחרורם. היו גם שבויים שמסיבה ידועה אי אפשר היה לפדותם והם היו באי מלטה קהילה של יהודים—עבדים. בשבילם דאגה החברה בויניציאה למצות לפסח וסידרה גם בשבילם שם בית כנסת והמציאה להם ספרי תורה, סידורים ושאר תשמישי הדת.

בעמוד החברה בשיא פעולתה ובהיותה גם בשיא עשירותה, התגלגל על יהדות פולין ואוקראינה אסון ת"ח-ת"ט ולידי הטאטארים נפל אלפי שבויים יהודים. אז הראתה החברה הויניציאנית את כוחה והשיבה את החירות לכל

מי שרק אפשר היה לפדותו. גם למאות הפליטים שהגיעו לאיטליה, ובעיקר לויניציאה הושיטה החברה את עזרתה.

בסוף המאה הי"ז נתמעטו מאוד האמצעים שבידי חברת פדיון שבויים, כתוצאה של הירידה הכללית של הקהילה. שארית הונה של החברה הוחרם על ידי ממשלת ויניציאה בשנת 1742, בקשר עם נסיונותיה לסידור עניי הכספים של הקהילה.

לחשיבות כלל יהודית הגיעה גם פעולת אנשי ויניציאה בשטח העזרה למען ארץ ישראל. במשך מאות שנים נמצאה כאן "נשיאות ארץ ישראל". כלומר, ועד שריכוזו בידיו את הכספים שנאספו למען עניי ארץ ישראל ודאג לסידור אוסף הכספים לא במדינת ויניציאה כלבד אלא באיטליה כולה ואף מחוצה לה. כן דאג ועד זה להעברת הכספים לארץ ישראל על ידי שליחים מיוחדים ולחלוקתם הנכונה. אף עזרה קונסטרוקטיבית, בצורת ספינות מלאות חמרי גלם בשביל בעלי מלאכה יהודיים בארץ ישראל, נשלחה מויניציאה; והכל נעשה בממדים גדולים, בדומה לפעולת חברת פדיון שבויים. גם מס מיוחד הונהג בויניציאה למען ארץ ישראל, שנקרא "מחצית השקל" ושולם על ידי כל משלמי המסים בקהילה לפי תעריף קבוע. גם מס זה היה נגבה בכל אמצעי הכפייה שעמדו לרשות הועד הקטן. מס זה הונהג בשנת שס"א, וכעשרים שנה אחר כך נעשתה גם פעולת עזרה מיוחדת למען ירושלים שסבלה מרדיפותיו של איבן פרוך. יש לציין שהגזברות למען ארץ ישראל נמצאה במשך דורות אחדים בידי אנשי משפחת הרבנים סראוואל, אחת המשפחות החשובות בעיר. מלבד חברת פדיון שבויים ונשיאות ארץ ישראל, שתפקידיהם היו כלל יהודיים, היו בעיר חברות פילאנטרופיות לרוב, שדאגו לצרכי עניי העיר. בין אלה יש להזכיר במיוחד את חברת "צידה לדרך", שדאגה לכל עובר אורח עני בימי שבתו בויניציאה ונתנה לו צידה לדרכו כשיצא ממנה.

החינוך היהודי בגיטו היה מסודר מאוד והיה ברשותן של הקהילות לכל קהילה היה בית ספר משלה. בתי הספר היו מסודרים יפה ותקנונים קבועים מספר התלמידים בכל מחלקה ואת תכנית הלימודים, שהכילה גם מוסיקה וריקוד. גם ילדות היו מבקרות בבתי הספר של הקהילות. בראשית המאה הי"ז יסדה הקהילה גם ישיבה גבוהה בעיירה קוניאן (Conegliano), שעל היבשת, על חשבונה. היתה בזה מעין פעולה דומה לפעולת השררה הויניציאנית, שהחזיקה אוניברסיטה משלה לא בעיר הבירה אלא בפאדובה שעל היבשת.

גם בויניציאה העיר היה לימוד התורה נפוץ בצורות שונות. אכסניתו העיקרית היתה הישיבה הכללית, ששימשה מוסד רבני מרכזי של הקהילה, ועל תפקידה זה עוד ידובר להלן. מבחינת לימוד התורה היתה הישיבה הכללית מוסד אקדימאי, שמסביבו התרכזו הלימודים המבוגרים לשם משא ומתן בהלכה. ראש הישיבה הכללית, הנקרא במקורות "הגאון", היה בא יום-יום לישיבה ומרצה את שיעורו בפני החברים הנאספים. נוסף לכך היו דנים בישיבה הכללית

בכל ענייני ההלכה, שנעשו מזמן לזמן אקטואליים בחיי קהילת ויניציאה. ההשתייכות לישיבה הכללית והזכייה לתואר חבר או רב, היתה שאיפתו של כל למדן בעיר.

בשטח הקניית השכלה תורנית לאנשי ההמון, פעלו רבות הדרשנים הקבועים של בתי הכנסיות הגדולים. הם היו מרצים את שיעוריהם, ברגיל, יום-יום בין מנחה למעריב או אחר תפילת שחרית ופעמים אחדות במשך יום השבת. בשיעורים אלה של הדרשנים תפסו, כמובן, מקום רב האגדות והמדרשים.

מוסד מיוחד במינו ללימוד תורה נוסד בשנת שנ"ד בחוגי האריסטוקרטיה היהודית. ר' קלונימוס בילגראדו מן העשירים בקהילה, יסד בביתו אקדמיה ללימוד תורה, שנתארגנה בצורת האקדמיות המדעיות והספרותיות של תקופת הרניסאנס המאוחרת והיתה מקיימת את אסיפותיה, כדוגמת אלו, בגינת ביתו של המייסד. אקדמיה זו נפתחה בדרשה מזוהרת של ר' יהודה אריה מודינא. היא התקיימה שמונה עשרה שנה, עד יום פטירתו של המייסד.

וודאי שלימוד התורה בויניציאה לא הגיע לשיא גבוה מאוד. חיי המעשה הסואנים ששררו בעיר, לא איפשרו התפתחות כגון זו ומטעם זה, וודאי, בחרה הקהילה לייסד ישיבה בעירה הקטנה קוניאן. אבל הרמה הכללית בידיעת התורה היתה די גבוהה ולא נמצאו, כנראה, ילדים או מבוגרים חסרי-חינוך וריקים מתורה. להפצת לימוד התורה והרמת קרנה הוסיפו גם, ללא ספק, המגיהים בבתי הדפוס העבריים המרובים בעיר, שהיו רובם ככולם חכמים ולמדנים ידועים.

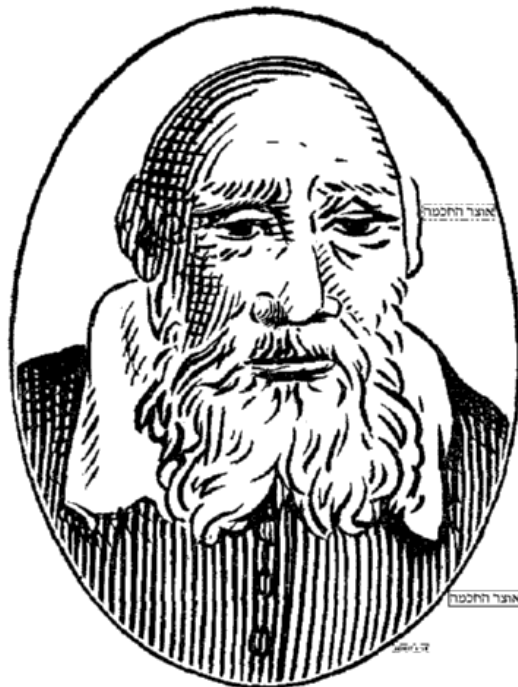
בתי כנסיות רבים יש בויניציאה, וביניהם אחדים מאוד מפוארים. לפי האגדה היו קיימים עוד בגזדיקה מקומות תפילה בשביל הסוחרים היהודים הליוואנטיניים. אבל בנין בתי כנסיות בויניציאה היה אסור על היהודים, ואף לאחר ייסוד הגיטו בשנת 1516, היה בית הכנסת במסטרי בית הכנסת הרשמי של הקהילה. דבר זה לא הפריע, כמובן, ליהודי הגיטו להתאסף בבתי פרטיים לשם תפילה וכאן המקור לתופעה, שבוניציאה היו בתי תפילה פרטיים רבים, כמעט עד ימינו, כגון בית הכנסת של המשולמים, כלומר של משפחת הבאנקאים ר' חיים ור' אשר משולם, או בית הכנסת קאנטון. בית כנסת זה הוא אחד היפים ביותר ולפני שמונים וחמש שנה חודש ותוקן בצורה יסודית. בשנת 1528 נבנה בית הכנסת העתיק ביותר בגיטו, והוא של קהילת האשכנזים. בבית כנסת זה נוהגים לא לומר בלייל שבת את הפזמון "לכה דודי", כי בזמן הווסד בית הכנסת עוד לא נחבר שיר זה, וכשהוכנס לסידור התפילה—לא הסכימו כאן לשנות את נוסח התפילה המקובל בבית הכנסת. בית הכנסת של הספרדים נבנה רק בשנת 1584, ובשנת 1635 חודש בהשגחו של האדריכל המפורסם לונגינה (Longhena). בית כנסת זה הוא הגדול והמפואר ביותר בויניציאה והנהו כיום ההיכל הרשמי של הקהילה. הוא חודש בשנת 1838 ואחר כך בשנת 1894. בית הכנסת החדש ביותר בעיר הוא, מדרש ויוואנטי.

שנוסד על ידי ר' יעקב חי ויוואנטי (Vivante) לפני תשעים שנה בערך. לבסוף יש עוד להזכיר, שבית הקברות של הקהילה נמצא על הלידו (Lido), לשון ארץ צרה המבדילה בין האיים של ויניציאה לבין מרחבי הים. נמצאו שם מצבות עתיקות מאוד ובין המצבות מן התקופות הקרובות אלינו ביותר הרבה עם דגמי-משפחה של המשפחות המיוחסות. רשימות של כמה מאות כתובות על המצבות בבית הקברות של ויניציאה נתפרסמו בדפוס על ידי החוקרים ר' אברהם ברלינר, ר"ר שמעון ברנשטיין וד"ר ריקארדו פאציפיצי.

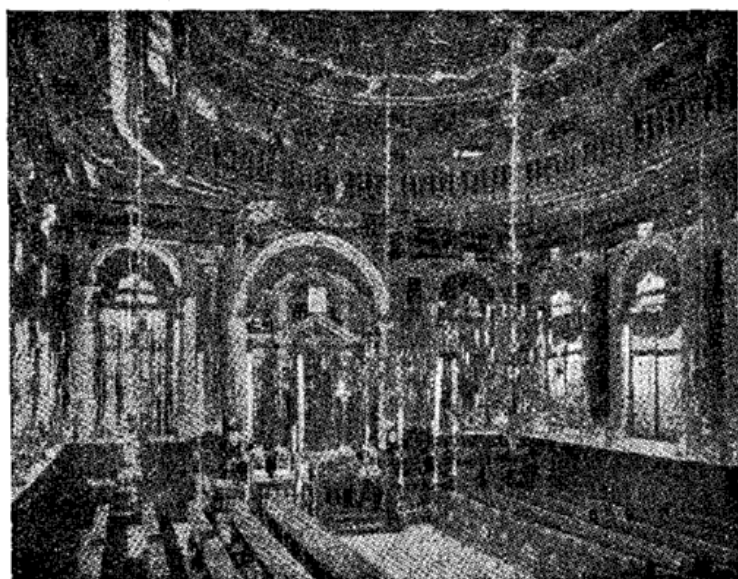
ח. הרבנות והרבנים

לרבנות הויניציאנית היתה צורה אחרת מזו שאנו רגילים אליה בארצות אירופה אחרות. פה לא היו נוהגים לקבל רב על פי כתב רבנות ולשלם את שכרו מקופת הקהילה. בויניציאה היה מעין ועד רבנים, שחבריו היו את האינסטאנציה, שנקראה „הישיבה הכללית של ויניציאה“. לישיבה היה מתקבל כחבר כל למדן צעיר, אשר בהגיעו לגיל שמונה עשרה היה כבר מפורסם כבן תורה ולאחר שהגיע לגיל שלשים שנה, היה נכתר בתואר רב. שבעת הזקנים מבין חברי הישיבה הכללית היו את ועד הרבנים ממש. הם היו נוהגים לחתום על כל תעודה שיצאה מן הישיבה הכללית, ועל הסכמות לספרים הרבים שנדפסו בויניציאה והיו משמיעים את קולם המוסמך בעניני הקהילה והחיים הדתיים. הזקן מבין שבעת חברי הרבנות היה מכהן כיושב ראש שלה.

חברי הרבנות לא קיבלו, כאמור, שכר בעד פעולתם כרבני העיר. בדרך כלל גם לא היו מטרידים אותם בענינים שבין אדם לחברו, כפי שזה נהוג לגבי רב ביתר הארצות. ענינים כאלה היו באים בפני הועד הקטן, ששימש כבית משפט לענינים אזרחיים שבין יהודי ליהודי והיה לו גם כוח שיפוט בענינים פליליים קלים שנגעו לסדר הפנימי בגיטו. הרבנים היו מתפרנסים ממשרות שונות, שהיו אמנם קשורות, על פי רוב, בידיעותיהם בתורה ובחכמה. האבטוריטה של הישיבה הכללית של ויניציאה בעולם היהודי היתה גדולה מאוד, וקול רבני ויניציאה היה נשמע, כיאות לעיר ואם בישראל בעלת חשיבות כזו. בייחוד בלט הדבר בימי הופעתו של שבתי צבי, כשכל העולם היהודי נמצא בתוך שכרון גאולה. גם תומכיו של שבתי צבי וגם מתנגדיו היו פונים לויניציאה כאל אחת הקהילות החשובות ביותר. עמדתה של הרבנות בויניציאה לשאלה זו נעשתה ברורה וגם מכריעה, כשבאה הידיעה המפתיעה כי המשיח המיר את דתו. אז עמדו רבני ויניציאה מאוחדים בדעותיהם ובכוח השפעתם, כדי לעקור את האמונה בשבתי צבי מתוך הציבור היהודי. בבוא אז נתן העזתי לויניציאה, כדי להציל את התנועה באיטליה, הועמד כנאשם ממש בפני רבני ויניציאה והם קיבלו ממנו את הכתב המפורסם, שבו הודה נתן, כי שבתי צבי משיח שקר הנהו ונבואותיו נבואות שוא הן. לאחר זה פריסמה הרבנות הויניציאנית, שבראשה עמד אז ר' שמואל אבוהב, את הכרוז הידוע בשם „זכרון לבני ישראל“, שהיה מופנה לכל העולם היהודי, וכרוז זה שימש

רבי יהודה אריה ממורדיבא

ויניציאה. המראה הפנימי של בית הכנסת

יסוד למלחמה נגד השבטאים בשנים הראשונות לאחר ששבתי צבי התאסלם. הישיבה הכללית של ויניציאה עזרה גם במלחמה נגד השבטאים בצפון אפריקה. שהצטיינה במרירותה הרבה. תפקיד דומה, מכריע, היה לרבני ויניציאה גם בהחרמת ר' משה חיים לוצאטו, אשר נחשד בשבתאות, אף שלא היה עוול בכפיו. בין המספר הרב של רבנים מפורסמים, שהיו בזמן מן הזמנים חברי הישיבה הכללית של ויניציאה, אפשר להזכיר במסגרת זו רק אחדים, את המפורסמים ביותר.

האישיות המפורסמת הראשונה בין רבני ויניציאה הוא ר' שמואל יהודה קאצינילינבוגן (שי"ק), בנו של המהר"ם מפאדובה. הוא היה חבר בישיבה הכללית כבר בשנת ש"ו (1546). רשתו של אביו, המהר"ם, היתה פרושה על כל מדינת ויניציאה וכשנפטר בשנת שכ"ה, היה ר' שמואל יהודה למעשה לממלא מקומו בעמדה זו. ר' שמואל יהודה קאצינילינבוגן שימש ברבנות בוויניציאה למעלה מחמישים שנה. הוא נפטר בשנת שנ"ז (1597) ונקבר בפאדובה, מקום קבורתם של הרבה מרבני קהילת ויניציאה וגדוליה. לאחר פטירתו של ר' שמואל יהודה קאצינילינבוגן היה ר' יהודה אריה מודינא האישיות החשובה ביותר בין רבני ויניציאה. הוא היה אחד הטיפוסים המעניינים ביותר בתולדות ישראל באיטליה בכלל. באישיותו הגיעה תרבות הריניסאנס, במובנה הרחב ביותר של מלה זו, לשיאה, עד כמה שהשתקפה ברחוב היהודי בכלל. הוא היה גדול בתורה, בשירה ובחכמה, בעל נפש תוססת ובעל אקטיביות יוצאת מן הכלל. עם כל התרבות הגבוהה וההשכלה הרבה שהיתה בו, גילה חולשת אופי מפתיעה, ששללה ממנו את האפשרות להתנגד לגטיות הרעות שבקרבו, אף שהרגשת הרע שבגטיותו היתה ברורה לו למדי. די להזכיר את מלחמתו הפנימית כל ימי חייו, כדי להציל את עצמו מן ה"צחוק", היינו המשחק בקוביא, מלחמה שנכשלה במידה מלאה. אישיות זו היתה באמת קרובה למושג של האדם המושלם, אשר טובי אנשי הריניסאנס שאפו אליו, אבל דברים קטנים הרחיקוהו מן המטרה. כך עברו חיי איש זה מלאים יצירה רוחנית ואי שקט רוחני וכך הוא עומד עד היום כטיפוס פרובלמאטי בתולדות ישראל והוויכוח המדעי על מהותו חורג לא פעם מגדר הנחת שבה צריכים חכמים להשמיע את דבריהם.

ר' יהודה אריה מודינא היה בימיו אחד הנואמים המפורסמים ביותר וכשקיבל על עצמו את התפקיד להיות הדרשן הרשמי של בית הכנסת הספרדי הגדול, היו לא המוני יהודים בלבד באים לשמעו, אלא גם נוצרים רבים וביניהם אנשי האריסטוקרטיה הגבוהה. ר' יהודה אריה מודינא היה נוהג לפעמים לדרוש אף ארבע פעמים בשבת אחת, נוסף לזה היה החזן של בית הכנסת האיטלקי, מלמד תינוקות, מלמד תורת ישראל לנכרים, מחבר ספרים בכל שטחי התורה והחכמה וספרי שימוש במקצועות שונים. הוא גם היה בעל עט שנון ומידין יצאו האגרות היפות ביותר של הישיבה הכללית בוויניציאה.

טיפוס אחר היה ר' שמחה לוצאטו, ששימש כזקן רבני ויניציאה לאחר ^{אוצר החכמה} פטירת ר' יהודה אריה מודינא. גם הוא היה טיפוס ריניסאנסי והיה מלא ידיעות גם בתורת ישראל וגם בחכמות חיצוניות. אבל ה"ריניסאנסיות" שלו היתה רוחנית בלבד ולא היתה בו הוויטאליזם שנתגלגלה באישיותו של ר' יהודה אריה מודינא. גם הוא היה נואם מצויין, ולא נואם בלבד אלא גם בעל כוח דיבור רב, שהשפיע על כל אדם שהיה דן אתו באיזו בעיה שהיא. גדול ביותר היה במתמטיקה והיה מפורסם גם בין הנוצרים כאחד הידענים המובהקים ביחסים הפוליטיים באיטליה ובאירופה בכלל. הוא הראה גם הבנה רבה בשאלות הכלכלה והחברה. פירסם ספרים באיטלקית בלבד, ובעברית כתב תשובות בעניני הלכה. המפורסם ביותר הוא ספרו *Discorso Circa il Stato degli Ebrei* ספר אפולוגיטי מובהק, שעשה בזמנו רושם רב. הספר פונה אל כל "אוהבי האמת" בין הנוצרים ומשתדל להוכיח את ערכם של היהודים. המחבר מראה ידיעה עמוקה בסופרי יון ורומי ובסופרי איטליה הריניסאנסית. באחד הפרקים הוא מנסה גם ליתן סטאטיסטיקה על מספר היהודים ופרטים על התעסקותם בארצות שונות וארץ ישראל בכללה.

המידות הריניסאנסיות שראינו בר' יהודה אריה מודינא ור' שמחה לוצאטו נעדרות לגמרי בהרב הויניציאני השלישי הגדול של המאה הי"ז. ר' שמואל אבוהב. הוא היה יליד האמבורג, ובהיותו בן שלוש עשרה נשלח לאיטליה. כאן למד תורה וכאן הגיע לידי חשיבות רבה בכל העולם היהודי. הוא עמד בראש הישיבה הכללית בתקופת הופעתו של שבתי צבי (עיין למעלה). וברגש אחריות רב התרחק מן הקיצוניות והשתדל לשמור על השלום בקהילתו הגדולה. עד כמה שהדבר היה בגדר האפשרות. רק עם בוא הידיעה על ההמרה, תפס עמדה מתנגדת ברורה ועמד מאז בראש המלחמה נגד השבתאים. הוא היה הרב הראשון שנלחם בחריפות נגד צורות החיים בגיטו (שעליהן יסופר בפרק הבא), אשר הושפעו במידה מרובה מחייה של ויניציאה רבתי, כפי שתוארו למעלה בפרק השני. למרות זאת לא היתה בשום חוג בקהילה התמרמרות נגדו. הכל ידעו שבלבו מקננת האמת, וכי הוא נוהג להחמיר גם ביחס אל עצמו. רב זה מזכיר לנו, הרבה יותר מחבריו שקדמו לו, את הטיפוס של רב וגדול בישראל, כפי שהורגלנו אליו בארצות מזרח אירופה ובגרמניה במאות הקודמות. בזמנו של ר' שמואל אבוהב נמנה על רבני ויניציאה גם ר' משה זכות, גם הוא יליד ארץ אחרת, שהגיע להשפעה גדולה בקהילות שונות באיטליה, שבהן כיהן ברבנות עשרות שנים. הוא היה מקובל מפורסם ועסק גם בשירה.

הרב המפורסם האחרון של הגיטו היה המשורר ר' יעקב סראוואל, ממשפחת רבנים ונכבדים בויניציאה. הוא עמד בראש הרבנות בשנים הקשות ביותר, כשהקהילה נאבקה על קיומה לרגל חובותיה הקשים. הוא גם עשה כל מה שהיה ביכולתו לשם הקלת המצב, כפי שתואר בפרק הקודם. ר' יעקב סראוואל היה נואם מזהיר ועמד בקשרים עם מלומדים נוצרים באנגליה ובהולאנד. הוא גם חיבר

כמה ספרי אפולוגיטיקה. חברו ברבנות היה ר' שמחה קאלימני, גם הוא בן למשפחה נכבדה בוויניציאה. נפטר כשנתיים אחר חברו ר' יעקב סראוואל. אחרון לרבני הגיטו היה ר' אברהם יונה, יליד ספלאטו (Spalato) שבדאלמאטיה, שהיתה במשך מאות שנים מושבה של ויניציאה. הוא עמד בראש הרבנות של ויניציאה בתקופה הקשה של חיסול הגיטו והשינויים הרבים אשר הביאו מלחמותיו של נאפוליון על הקהילה. הוא נפטר בשנת 1815. זמן קצר לאחר שקהילת ויניציאה נכנסה לחקופת חיים חדשה, לא מזהירה, תחת שלטונה של אוסטריה.

ט. החיים בפנים הגיטו

התמונה המתקבלת מן המקורות על החיים בפנים הגיטו דומה בהרבה לתמונת החיים הכללית של ויניציאה רבתי, כפי שתוארו בפרק השני. האוכלוסיה היהודית שלא עלתה מעולם על 5000 נפש, היתה רבת גונים. צורת חיים אחרת היתה ליהודים הליוואנטיניים וצורת חיים אחרת לגמרי ליהודים הפורטוגזים, שרק בבואם לויניציאה, או סמוך לכך, חזרו ליהדותם ועוד נשתייר אצלם אורח חיים הדומה בהרבה לחיי הנוצרים. בערך כאמצע בין שתי קבוצות אלו עמדו היהודים האיטלקים והאשכנזים, שהצליחו יותר מאחרים להגיע למזיגה ממש של חיים יהודיים וחיי תרבות כללית, מזיגה שמקומה היתה תקופת הריניסאנס האיטלקית.

בדרך כלל לא היו התנגשויות רבות בין החלקים השונים של האוכלוסיה היהודית וברבות הימים הלכו ההבדלים ונטשטשו, אף הלשונות האידית והפורטוגזית הלכו ונעלמו מחיי הגיטו, למרות ההגירה הבלתי פוסקת של ספרדים ממערב אירופה ואשכנזים מפולין ומגרמניה, ובאמצע המאה הי"ח כבר שלטה בפי כל השפה האיטלקית. ההבדלים נשארו בתקפם בנוסח התפילה, אבל הואיל ולכל עדה היו בתי כנסיות משלה, התפלל כל אדם כרצונו באין מפריע. בין ארבעת נוסחי התפילה: האשכנזי, הספרדי הארצישראלי והאיטליאני (מנהג בני רומי) היה הנוסח האיטליאני בעל המעמד החלש ביותר, לרגל מיעוט האיטליאנים בקהילה. לכן היו, כנראה, מקרים, שהאיטליאני היו נמשכים אחר נוסחי תפילה אחרים והיו מתפללים בכתי תפילה אחרים בעיר. בית הכנסת האיטליאני יצא פעם להגן על עמדתו ובשנת שצ"ו קיבל החלטה המחייבת את חבריו להתפלל בבית הכנסת האיטליאני בלבד.

על לימוד תורה כבר דובר בפרק הקודם. כאן יש להוסיף: תלמידי חכמים מארץ ישראל ומהרבה ארצות אחרות היו באים לעיר לשם הדפסת ספריהם והיו נושאים ונותנים עם חכמי המקום בעניני הלכה. רב מאוד היה גם מספר המקובלים בעיר, בעיקר בקהילת הליוואנטיניים ובין אנשי ארץ ישראל, שהיו באים לכאן לשם הדפסת ספרים ובענייני התמיכה לעניי ארץ ישראל. עד אמצע המאה השש עשרה, כשעלה כוכבה של ליורנו, היתה ויניציאה התחנה הראשונה למרבית השדרי"ם שנסעו לאירופה. אנשים אלה הביאו אתם מלבד בשורת

הארץ גם תורה ודעת, דבר שהגביר את האטמוספירה של לימוד תורה בעיר. בהשפעת חוגים אלה נוסדה בויניציאה, כנראה לראשונה באיטליה, חברת "שומרים לבוקר", שחבריה היו משכמים יום יום לתפילות מיוחדות על הגאולה והיו בכלל מתרגלים לחיי קדושה וטהרה.

אבל, ליד הופעות יהודיות טיפוסיות אלו, קמה, כאמור, בין יהודי ויניציאה גם תרבות כללית. גם היא בהשפעת החוץ — העיר ויניציאה. כמו אנשי ויניציאה שהרבו לרקוד ולשיר, הרבו גם אנשי הגיטו לעשות כמותם. כבר הזכרנו לעיל, שתכנית הלימודים של בתי הספר כללה גם זמרה וריקוד ובדבר זה עסקו גם מבוגרים וביניהם רבים וכן שלמים. די להזכיר שר' יהודה אריה מודינא, שהיה זקן רבני העיר, עסק יחד עם עוד אנשים, בעיקר מהגרים ממאנטובה, בארגון אקדמיה מוסיקאלית, שנקראה "בזכרנו את ציון". אקדמיה זו התחילה להתפתח יפה, כי גדול היה כוחם של יהודי מאנטובה בשטח המוסיקה והקומפוזיציה. אולם מגפת הדבר הנוראה בשנת 1630, שהוזכרה כבר הרבה פעמים, חיסלה את פעולתה של האקדמיה. כעבור כמה שנים טיפלו שוב בגיטו בארגון אקדמיה למוסיקה. והוא הדין לגבי הריקוד. בין מורי הריקוד היה גם ר' יעקב מן הלויים, חתנו של ר' יהודה אריה מודינא, תלמיד חכם הנערץ על הכל.

הזמרה והריקוד יצרו, כמובן, בסיס ליסודו של תיאטרון, ואף שאין לנו ידיעות ברורות על זה עד אמצע המאה הי"ז, הרי יש לקבל בוודאות רבה, כי להקות דראמטיות היו פעילות עוד קודם לכן בתוך הגיטו. בתוך הגיטו נכתבה גם שורה שלמה של יצירות דראמטיות. בין מחברי הדראמות (באיטלקית ובפורטוגיזית) היה שוב ר' יהודה אריה מודינא, ר' שלמה אושקי (Usque), אנגילו (מרדכי) אלטינו וברוך לוצאטו.

כפי שאנו רואים מן השמות האלה התמסרו אנשי כל העדות בגיטו לתרבות הכללית, וגם בין האישים המעניינים בתוך הגיטו אנו מוצאים אנשים מכל העדות. ר' אליהו בחור, המדקדק המפורסם, היה יהודי גרמני ויחסיו עם העולם החיצוני לא היו פחותים מיחסיו של הרופא יעקב מנטינו, למשל, שבשבתו בויניציאה וברומי, היה ביחסים קרובים עם הקורפוס הדיפלומאטי בשתי הערים גם יחד. נקודה זו, יחסים עם העולם החיצוני, היא שמדמה את חיי יהודי ויניציאה ויהודי איטליה בכלל לפני ארבע מאות שנה, לחיי קיבוץ יהודי נאור בתקופות החדשות. המשוררת שרה קופיה שולם (Sara Coppio Sullam), למשל, שכתבה את שירתה בשפה האיטלקית (נולדה 1592), פתחה בגיטו טרקלין. כפי שראינוהו בתקופת מנדלסזון בברלין. אצלה היו יוצאים ונכנסים אנשי רוח מכל הארצות והיא עמדה בחליפת מכתבים ערה עם משוררים, הוגי דעות ומדינאים וגם עם אנשי הכהונה הנוצרית. טיפוס דומה היה גם ר' אליהו מונטאלטו (Montalto), שנולד אנוס וחזר בויניציאה ליהדות. הוא היה אחד הסופרים המפורסמים בשטח הרפואה ועמד ביחסים עם העולם החיצוני הגדול. דבר זה לא הפריע לו לנהל מויניציאה תעמולה שיטתית בתוך אנוסי פורטוגאל

שישבו בצרפת בהמונים, לחזור ליהדות. בסופו נעשה רופאה האישי של המלכה הצרפתית מריה די מדיצ'י (Medici) ובקשר לזה עבר לגור בפאריז. בדרך כלל הבינו האנוסים, שחזרו בוויניציאה ליהדותם, לשמור על מנהגי יהדות טהורה ועם זה להמשיך את חיי התרבות הכללית שאליה הורגלו. אולם היו גם מעטים יוצאים מן הכלל, כגון ההיסטוריון הפורטוגיזי יעקב מנדס-דה-סילבה (Mendes da Silva), שהתייחד בוויניציאה בגיל של שבעים שנה. אדם זה לא יכול היה כבר להסתגל למסגרת המעשית של היהדות והיה כעין ד"אקוסטא ויניציאני. אבל אף פעם לא הגיעו הדברים בוויניציאה למתיחות ולחריפות שהיתה שוררת באמשטרדאם.

התרבות הכללית של הגיטו בוויניציאה, כפי שתוארה עד כה, היתה שוררת בחברה "הגבוהה" בגיטו, היינו בין אנשי העסקים הבינלאומיים הגדולים ואנשי הרוח. אבל גם להמון היהודי בוויניציאה היתה תרבות חילונית מובהקת. כמו אנשי ויניציאה היו גם היהודים נוהגים ללבוש מסכות, לסדר הצגות תיאטרליות שהיו דומות מאוד לקומדיה דל-ארטי (Commedia del Arte) האיטלקית ולהרבות בשירה וריקוד, בעיקר בפורים ובשמחת תורה, כמובן. הנטיה לחגיגות, כפי שהיתה אצל אנשי ויניציאה, נראתה גם בגיטו, והקהל חרג לא פעם מן המסגרת בשעת חגיגותיו. פעם אף הוכנסה תזמורת לאחד מבתי הכנסיות. מלבד זה התפתחו בגיטו חיי מותרות בשטח ההלבשה והחגיגות המשפחתיות, בצורה שהתחילה מעוררת דאגה.

הגרועה מכל הצרות היתה מכת הצחוק, היינו המשחק בקוביא. אנשי הגיטו, כאנשי ויניציאה כולה, הרבו לעסוק בצחוק בקביעות, למרות שאיפתם הכנה של רבים מהם להמנע מזה. היו אנשים שהיו נודרים נדרים ממש לא לשחק בקוביא ולבסוף לא עמדו בנדרם. וליד זה נראו גם בגיטו מזמן לזמן מעשי רמאות, קלקול מוסרי, ולפעמים אף אצטגנינים ואלכימאים.

כל צורת חיים זו הגיעה לשיאה באמצע המאה הי"ז. אבל כבר לפני כן התחילה תגובה נגד זה גם מצד הקהילה וגם מצד הממשלה. הממשלה היתה מודאגת מן הקורבה שבין היהודים והנוצרים והיתה משתדלת לעכב בידי הנוצרים הרבים שהיו באים בפורים ובשמחת תורה לבתי הכנסיות לראות בשמחת היהודים. בשנת 1643 עשתה הממשלה צעד נוסף ופקדה לסגור את כל בתי הספר לריקוד ושירה המוחזקים על ידי יהודים. מסתבר, איפוא, שגם לבתי ספר אלה היו באים תלמידים נוצרים.

יותר רצינית היתה מלחמת הרבנות והועד הקטן נגד ההופעות השליליות בחיי הגיטו. עוד בשנת 1639 הוצאו פקודות שונות, שמתפקידן היה ליצור תריס בפני הקלקול המוסרי שהתפשט בגיטו. כן הוצאו פעמים רבות חרמות על העוסקים בצחוק. גם חוקים מיוחדים נגד חיי המותרות (פרגמטיקות) יצאו בגיטו, שהחשובים שבהם הם משנת 1697.

חריפות מיוחדת קיבלה המלחמה נגד התוצאות הנפסדות של התרבות הכללית, כשבראש הרבנות עמד ר' שמואל אבוהב, זקן רבני ויניציאה במחצית

השניה של המאה הי"ו. הוא התנגד לחיי הריניסאנס בכלל. הוא הביט בעין רעה על הדפסת התנ"ך עם ציורים, למשל, וראה בזאת חוקת הגויים. הוא ראה סכנה בהוראת השפה העברית והספרות התלמודית לנוצרים. הוא התנגד לכל אותה המזיגה של יהדות ותרבות כללית, כפי שקודמיו במשרת זקן רבני ויניציאה, ר' יהודה אריה מדינא או אף ר' שמחה לצואטו, יצגו אותה. לפיכך אסר על יהודי הגיטו ללבוש מסכות ונלחם נגד השמחה היתירה בפורים ונגד צורותיה. אבל הריפה ביותר נעשתה מלחמתו, כשאחד העשירים בקהילה ניגש לייסד תיאטרון קבוע בתוך הגיטו. הוא התקשר בחליפת מכתבים עם רבני איטליה אחרים, כדי ללחום יחד נגד התיאטרון שגם ילדים היו מבקרים בו.

לעזרת מלחמתו של ר' שמואל אבוהב בא הזמן. עשירותה של הקהילה וחבריה הלכה הלך וירוד ורבים מבין הפורטגזים עזבו את ויניציאה. הקשיים בחיי הכלכלה ובחיי הקהילה פעלו להשתיק במקצת את שמחת החיים בתוך הגיטו. אבל כל זה הצליח רק במידה מוגבלת. כמו שויניציאה, הוציאה את נשמתה כשהשירה היתה על שפתיה. כך לא נדם גם קול השיר בגיטו. וכשסמוך לחיסול הריפובליקה ניתנה הקונדוטה הרעה משנת 1776, ראו באיטליה את סיבת הדבר בחיי המוסר המקולקלים של יהודי ויניציאה וערי מדינתה. כך היו החיים הפנימיים של קהילת ויניציאה תופעה בפני עצמה והיו מושפעים מאוד מחיי ויניציאה הנוצרית. גם הם, כתולדות הקהילה ופעולתה הכלכלית-יהודית, מהווים תופעה חד-פעמית בתולדות קיבוצינו באירופה.

י. הדפוס העברי בוויניציאה

חשיבות גדולה היתה לוויניציאה בשדה הדפוס העברי. אם אמנם קמו בתי דפוס לספרים עבריים במקומות שונים באיטליה כארבעים שנה לפני ויניציאה, הרי היו אלה בתי דפוס, שהחקיימו במשך זמן קצר ועברו מן העולם. לא כן ויניציאה. פה נוסדו בתי דפוס גדולים, שבהם הושקע הון רב ובהתאם לזה היתה תוצרתם. גם גרשם שונצינו, הגדול שבין המדפיסים הראשונים באיטליה, נוצח על ידי הדפוס העברי הויניציאני ובית דפוסו היה נאלץ לעקור מאיטליה לקושטא.

הדבר האופייני של הדפוס העברי בוויניציאה הוא הווסדו והמצאו בידים נוצריות. בתחילה היה הדבר טבעי, כי במאה הט"ז הגיעה אצל ההומאניסטים ההתענינות בספרות העברית לשיאה, ואף המדפיסים המפורסם ביותר של הריניסאנס, אלדו מאנוציו, היה קרוב לספרות העברית. אבל במחצית השניה של המאה השבע עשרה ובמאה הי"ח כבר היו יהודים למעשה בעלי הדפוס בוויניציאה, אלא בשל האיסור על המצא מלאכת הדפוס בידי יהודים, הופיעו כבעלי הדפוס נוצרים, על פי רוב מחוגי האצילים בעיר.

מייסד הדפוס העברי בוויניציאה וגדול המדפיסים העבריים בעיר זו, היה נוצרי מאנטוורפן, דניאל בומברג (Daniel Van Bomberghen). הוא בא לוויניציאה סמוך להקמת הגיטו וממש בשעת כניסת היהודים לחוף הגיטו (1516)

הופיע ספרו הראשון – החומש עם ההפטרות. כשנה לאחר זה הופיע אצלו התנ"ך בארבעה כרכים ("מקראות גדולות") וזוהי ההוצאה הראשונה של התנ"ך, שבה נמצאת החלוקה לפרקים. מעשהו הגדול ביותר של בומברג היה בשנים 1519-1523, הוצאת התלמוד הבבלי לראשונה. הוצאה זאת מהודרת מאוד וחלוקת ה"דפים" שלה נתקבלה מאז ועד היום כצורה תמידית להוצאת התלמוד וה"דף" הבומברגי נעשה מושג בלימוד התלמוד. הוצאת הש"ס עלתה לבומברג במאה אלף דוקאטים. לאחר הבבלי הוציא בומברג את הירושלמי, האלפסי, היד החזקה וארבעה הטורים. כל ההוצאות האלו, שהצריכו הון רב מאוד, ידיעות במקצוע וכל מיני כלי-דפוס משובחים ואותיות לרוב, יצאו בפרק זמן קצר מאוד. על ידי זה יצר הנוצרי דניאל בומברג יסוד מוצק לחקר התלמוד, הנשען על ספרי היסוד האלה. דפוסו של בומברג התקיים כשלושים שנה. במשך זמן זה הוציא כמאתים ספרים עבריים, כמעט כולם בהוצאה ראשונה. בזה היה דומה בומברג לחברו הגדול בשדה הספרות הלאטינית והאיטלקית אלדו מאנוציו. בסוף ימיו חזר דניאל בומברג לאנטוורפן ומסר את הנהלת בית הדפוס לבנו דוד. אבל בינתיים התחילו להוצר בוויניציאה בתי דפוס חדשים, שבהתחרותם לא יכול היה בומברג לעמוד, ובשנת 1549 נסגר בית דפוסו.

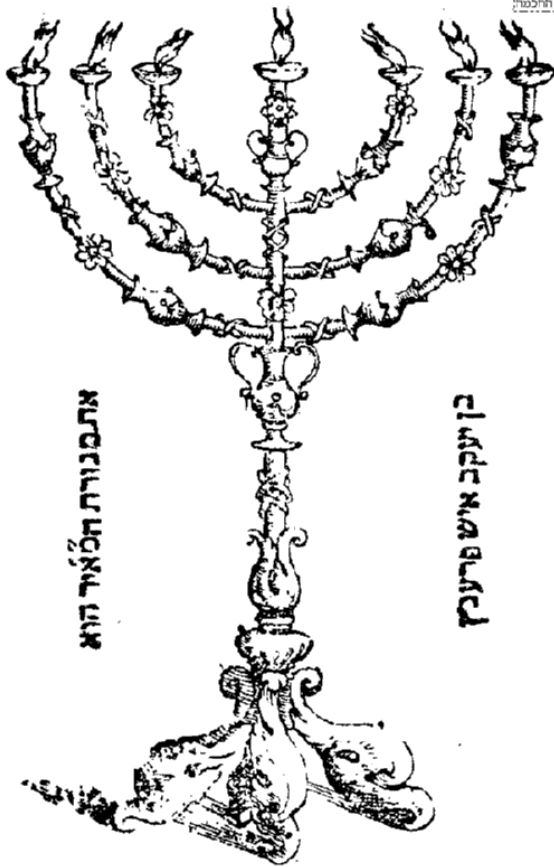
בשנת 1545 נוסד בוויניציאה הדפוס העברי הגדול השני, ושוב על ידי נוצרי – האציל מרקאנטוניו יושטיניאן (Marcantonio Giustiniani) וחמש שנים אחר כך בית הדפוס השלישי על ידי אֶלְוִיזֵי בֶּרְגַּאדִּין (Alvise Bragadin). בין שני בתי דפוס אלה קמה התחרות בקשר להוצאת היד החזקה להרמב"ם על ידי המהר"ם מפאדובה ומזה צמחה מחלוקת קשה. לאסונם של ספרי ישראל חרגה המחלוקת מגדר היהדות ושני המדפיסים הנוצרים התחילו מלשינים זה על זה בפני הקהל הנוצרי. מלחמתם זו, שבה נתמכו שניהם על ידי משומדים, אשר הופיעו כ"מומחים", הביאה לידי תוצאות נוראות – לשריפת התלמוד באיטליה ולסגירת כל בתי הדפוס העבריים בוויניציאה. שריפת התלמוד היתה ליהודי איטליה מכה נוראה, כי לא רק שגרמה לעלבון ספרי הקודש ולהתגברות נוראה של התעמולה האנטישמית בימים הקשים של הקונציליון הטרידנטני, אלא שחסרון ספרי הקודש יצר סכנה רצינית כי התורה תשתכח מישראל. החרמת הספרים היתה כה כללית, שאפילו מספריותיהם של אורינוטאליסטים הוצאו הספרים העבריים ונדונו לשריפה. אמנם, על צד היהודים עמדו מלומדים נוצרים רבים (כגון אנדריאס מאסיוס – Masius), אבל הדבר היה ללא הועיל ורוב האכסמפלרים של הש"ס הבומברגי נשרפו ואתם עוד אלפי ספרי קודש בכל שטחי היהדות. מאז ואילך עסקו באיטליה בלימוד האלפסי, שמילא את מקום התלמוד במשך מאות בשנים.

רק לאחר עשר שנים (1563) ניתנה רשות לפתוח מחדש בתי דפוס עבריים בוויניציאה, אבל הש"ס לא הגיע יותר לידי פירסום בעיר זו. מלבד בראגאדין הדפיסו אז בוויניציאה ספרים עבריים גם מדפיסים נוצרים אחרים, כגון גריפיו

(Grafio), קאוואלי (Cavalli) זאניטי (Zanetti) ודי-גארא (Di Gara). מבין כל אלה היתה החשיבות הגדולה ביותר לדפוס האחרון, שעסק בעיקר בהדפסת סידורים ומחזורים מכל המנהגים ולברגאדין, שאצלו הופיעה ההוצאה הראשונה של השולחן ערוך (בשנת שכ"ה). די-גארא חשב את עצמו זמן ידוע כממשיך פעולתו של בומברג, הואיל והוא רכש את האותיות של בומברג ובמשך תקופה ידועה גם שמר על צורת ה"שער" שהיתה לדפוסיו של בומברג. אחר כך עזב צורה זו והתחיל מקשט את שערי דפוסיו כמנהג הזמן (תקופת הבארוק באמנות). גם יושטיניאן המשיך להדפיס ספרים עבריים ומכית דפוסו יצאו בסך הכל 85 ספרים. עליהם נוסף אציל ויניציאני חדש – וינדראמין (Vendramin). באמצע המאה הי"ז כבר היו בעלי הדפוס למעשה יהודים ושם נוצרים נקרא עליהם מטעמים פורמאליים בלבד. מאז חידוש הדפוס ועד ימי הריפובליקה האחרונים היו כל הספרים העבריים חייבים לעבור דרך צנזורה של השררה. חלקם של היהודים בדפוס העברי של הנוצרים היה רב. המדפיסים הנוצרים היו בעלי בתי הדפוס והראו לעתים תכופות (ובעיקר דניאל בומברג) חיבה רבה לספר העברי. אבל מלאכת הדפוס עצמה נעשתה, כמובן, על ידי יהודים. מאוד הצטיינו המגיהים היהודים בוויניציאה, שביניהם היו חכמים ידועים, כגון ר' אליהו בחור, ישראל אדלקינד ור' יצחק גרשון איש צפת, שהיה במחצית הראשונה של המאה השבע עשרה המגיה הראשי אצל די-גארא ושסביבו התרכזו חוג גדול של חכמים ארצישראלים בעיר. הוא היה בעל השפעה רבה בגיטו ובסוף ימיו חזר לארץ ישראל. במאה השמונה עשרה פעלו הרבה בוויניציאה בשטח הדפוס העברי (תחת הפירמה של ברגאדין וונדראמין) אנשים שונים ממשפחת פואה.

יא. קהילת ויניציאה במאה וחמישים השנים האחרונות
אשרם של היהודים לאחר הריסת שערי הגיטו לא נמשך זמן רב. על יסוד חוזה השלום שנכרת בין נאפוליון והאוסטרים בקאמפופורמיו (אוקטובר 1797), קיבלה אוסטריה את כל מלכות ויניציאה עם עיר הבירה, ובבוא האוסטרים לעיר אבדו היהודים בחזרה את כל הזכויות שניתנו להם. אמנם, חובת הישיבה בגיטו ושעריה לא חודשה.

לאחר שהתכוננה בשנת 806 מלכות איטליה עם נאפוליון כמלך, היתה גם הטריטוריה הויניציאנית חלק ממנה וזכויות היהודים מלפני תשע שנים הוחזרו על כנן. כשנוסד בפאריז הסנהדרין של נאפוליון היו בו שלושה באי כוח של ויניציאה: הרבנים יעקב עמנואל קראקוביה, אהרן לאטיס ואברהם טידיסקו (Tedesco). היהודים יכלו לעסוק במסחר ובתעשייה כרצונם והם התחילו בתקופה ההיא להתפזר על פני כל העיר ולהתיישב בסביבות היפות שבה. כך התחיל הגיטו להתרוקן מתושביו היהודיים וכיום, אחר מאה וארבעים שנה, יש רק יהודים מעטים בשטחו של הגיטו. נשארו שם רק בתי הכנסיות ושאר המוסדות של הקהילה. חירותם של היהודים בתקופה 1806-1815, שבה התקיימה מלכות

אוצר החכמה

אוצר החכמה

מחיר 12.34567
אוצר החכמה

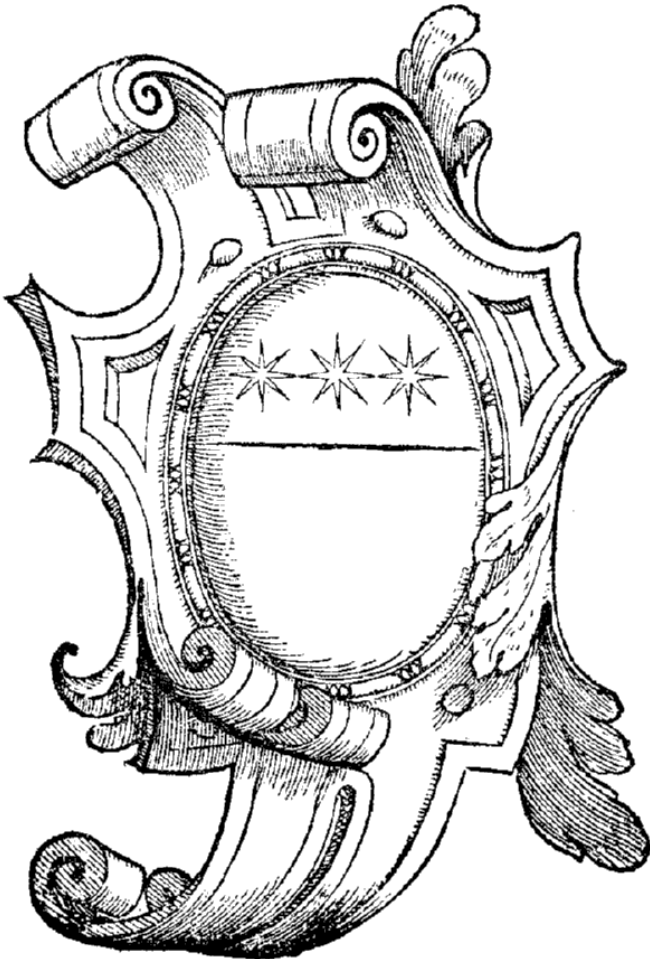
אתמול חתמתי את האו"ם

בן יעקב איש פרענק

שמו הוא מאיר עיני שניהם יי

א

בבית השר הטפסר כבוד לו מאכיליפיקו מסיר קארלו קוירינו

היושב בקרן של זהב הוא קארלו קוירינו

ל: איש אמונה מן המאה ה-18

ב

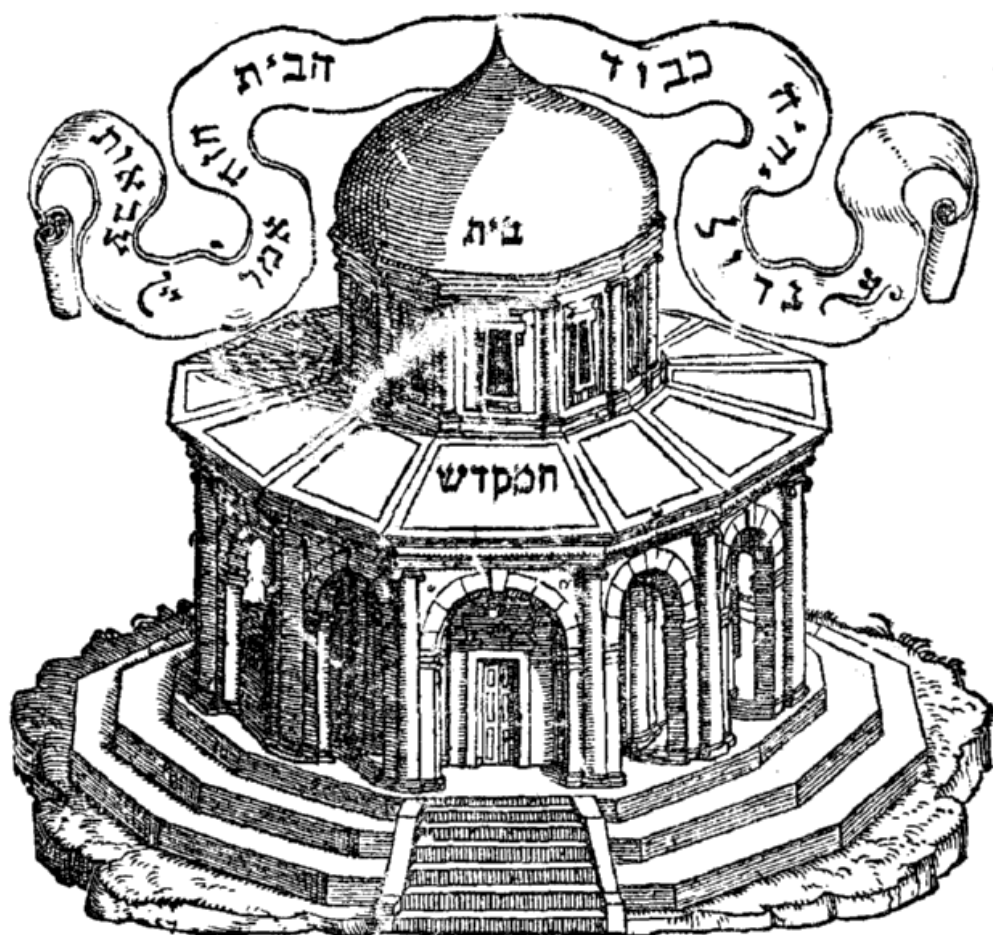
לישועתך קויתי יהוה

צבית בן משק בית כבוד מלך מלכותו יוסטובאן

ג

גדול יהיה כבוד הבית הזה האחרון מן הראשון אמר יהודי צבאוח ובמקום

מקדש ארני כוננו ידך

לואחז לואי סלח לוא לוא

ד

וויבצאה דגלי מדפיסים : א. מאיר פרענצוני, ש"ו-ש"ט. ב. קארלו קורניני ש"ה-ש"ט.

ג-ד. בן משק בית מארקו יושטיניאן, ש"ה-ש"ב.

(מתוך הספר "דגלי המדפיסים העבריים" מאת אברהם יערי)

איטליה, היתה איתנה. בשנת 1811 ניתן אף התואר בארון למשפחת טריויס מגדולי הסוחרים בעיר.

משחזרה העיר בשנת 1815 לידי האוסטרים, אבדו היהודים שוב את זכויותיהם, עד בוא הנסיון האחרון לחידושה של הריפובליקה בשנת אביב העמים 1848. כשהתחילו בחודש מרס 1848 המהומות בעיר, בהנהגתם של עורך הדין דניאלי מאנין, שהיה מזרע היהודים, והפילוסוף הדאלמטיני ניקולו תומאסיו (Tommasio), ידיד היהודים, נתנו היהודים, בלא יוצא מן הכלל, את ידם לתנועת החופש. גם ראשי הריפובליקה החדשה, שעל יסודה הוכרו בעיר, ניתנו ליהודים זכויות מלאות ואף לחוך הסינאט החדש של הריפובליקה נכנסו שני יהודים: ליאוני פינקרלי (Pincherle), שנתמנה למיניסטר החקלאות והמסחר ויצחק פיסארו מאורוגונאטו (Pesaro Maurogonato), שהיה מיניסטר הכספים. שני רבני העיר, ר' אברהם לאטס ור' שמואל אולפר (Olper), נבחרו לחברי הפארלאמנט ולזה האחרון, שהצטיין בכשרון רב של נואם, נמסרו תפקידים דיפלומאטיים חשובים של הריפובליקה החדשה. ביום 29 במרס 1848, היינו פחות משבוע אחרי שהתכונן שלטון הריפובליקה, הוכרו באופן רשמי על מתן הזכויות המלאות ליהודים.

הריפובליקה הויניציאנית השנייה התקיימה כשנה ומחצה, ובמשך חצי שנה צרו עליה צבאות אוסטריה. בשעת המצור הראו היהודים אומץ רב והנוער היהודי השתתף השתתפות מלאה בהגנת העיר. אף הלהקה הדראמאטית היהודית הקדישה את ההכנסות מהצגותיה לטובת צרכי הריפובליקה. בשעת המצור קרה פעם שפצצה מתחת אוסטרי נפלה לתוך בית הכנסת הפורטוגיזי בשעת קבלת השבת, אבל על פי נס לא התפוצצה הפצצה וכך ניצלו בית הכנסת והמתפללים בתוכו. עד היום נוהגים לחוג בוויניציאה את יום השנה של המאורע הזה על ידי תפילה מיוחדת. חגיגה זו נקראת „ערב שבת של הפצצה“ (Venerdì della bomba).

בסוף אוגוסט 1849 נכנס המצביא האוסטרי ראדיצקי לויניציאה ובוה הושם קץ לריפובליקה השנייה ואתה—לזכויות היהודים, זכויות אלו הוחזרו ליהודים בשנת 1866, כשויניציאה נכללה בתוך מלכות איטליה המאוחדת, שהתכוננה מספר שנים לפני כן. מאז אין עוד היסטוריה פוליטית מיוחדת של יהודי ויניציאה וגורלם שווה לגורל יהודי איטליה כולה.

בשנת 1866, לרגל השינויים הפוליטיים, התארגנה הקהילה מחדש בצורת חברה למען ענייני הדת והחסד (Fraterna Generale di culto E Beneficenza). שמתפקידה היה לדאוג לבתי הכנסיות, לרבנות, למוסדות החינוך ולמוסדות הצדקה והחסד. עד היום נשארו בוויניציאה בתי כנסיות לכל ארבעת המנהגים: הספרדי, האשכנזי, האיטלקי והליוואנטיני, בדיוק כפי שהיה בתקופת קיומו של הגיטו. בית הכנסת הספרדי, שהנהו הגדול והיפה ביותר, הנהו ההיכל הרשמי של הקהילה. כך עלתה העדה הפורטוגיזית, שהיא הצעירה ביותר, על אחיותיה,